

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ I. ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ	
1.1. Типи соціального сирітства.....	5
1.2. Причини виникнення нового феномену українського суспільства- соціального сирітства	6
1.3. Аналіз наукових досліджень.....	6
Висновки до I розділу.....	8
Розділ II. СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА У НАУКОВІЙ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
2.1. Соціальне сирітство - особливий кризовий стан дитинства.....	9
2.2. Проблеми дітей трудових мігрантів.....	10
2.3.Образи дітей-сиріт у літературі.	11
Висновки до II розділу	13
Розділ III. КОМУНІКАЦІЙНІ ПЕРИВИ МІЖ ЮАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУ МАР'ЯНИ САВКИ « МАМА ПО СКАЙПУ»	
3.1.Збірка «Мама по скайпу» - німецько-український соціально-літературний проект.....	14
3.2. «Очима дітей».....	15
3.3. «Дорослі проблеми дітей трудових мігрантів».....	17

Висновки до III розділу	21
ВИСНОВКИ.....	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26
ДОДАТКИ.....	27

Вступ

Соціальне сирітство – відносно новий феномен в житті українського соціуму. Поява цього явища засвідчує про кризу інституту сім'ї, нездатність її протистояти соціально-економічним та політичним перетворенням. Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які мають родину, але залишились без піклування батьків за соціально-економічними, психолого-педагогічними та іншими причинами.

Негативним наслідком вказаного феномену є його безпосередній вплив на процес соціалізації підростаючої особистості та поява деструктивних проявів в її поведінці. Незважаючи на назрілу потребу вивчення соціального сирітства, з точки зору соціології, соціальної психології дане явище вивчене недостатньо.

Об'єктом нашого дослідження є соціальне сирітство в Україні.

Предметом дослідження: робота присвячена висвітленню проблеми соціального сирітства. Проаналізовано зовнішні і внутрішні чинники появи соціального сирітства в Україні, та висвітлено причини залишення дітей без батьківського піклування. У роботі сфокусовано увагу читачів на дражливій і досі мало висвітленій темі наслідків трудової жіночої міграції для покинутих дітей і самих жінок в українському суспільстві..

Актуальність роботи зумовлена тим, що соціальне сирітство – відносно новий феномен в житті українського соціуму. Поява цього явища засвідчує про кризу інституту сім'ї, нездатність її протистояти соціально-економічним та політичним перетворенням. Свідченням того, що тема являється актуальною і в літературі, є книга - «Мама по скайпу» - і зібрані в ній оповідання сучасних авторів. Залучені до неї письменники, які творять зокрема і для школярів, а відтак тонко відчують психологію дитини. Ідея зацікавила перекладачів у Німеччині, громадську організацію «Translit». Отож, проект став міжнародним: водночас виходять українське видання - силами «Видавництва Старого Лева», і німецький переклад - за

підтримки Фонду Роберта Боша. Дану тему досліджували багато науковців, але обраний аспект не був предметом спеціального дослідження, відтак потребує детальнішого розгляду, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета роботи: проаналізувати феномен соціального сирітства в Україні, його причини і наслідки, дослідити комунікативні прірви між батьками та дітьми на прикладі збірки оповідань М. Савки «Мама по скайпу».

Завдання роботи:

1. Визначити причини і наслідки соціального сирітства в Україні.
2. Проаналізувати сутність соціального сирітства у науковій та художній літературі та виставити акценти на важливості озвучування для українського народу цієї проблеми.
3. Охарактеризувати комунікативні прірви між батьками та дітьми як наслідок соціального сирітства на прикладі оповідань збірки «Мама по скайпу» та накреслити напрямки профілактики соціального сирітства, у тому числі через сучасні соціальні проекти та сучасну літературу.

Результатом дослідження є заклик суспільства до дискусії та привертання уваги до проблеми, яку намагаються не помічати. Виставлені акценти на важливості озвучувати для українського соціуму проблеми, оскільки «говорити – значить шукати шляхи її розв'язання», накреслені напрямки профілактики соціального сирітства, у тому числі через сучасну літературу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу наслідків соціального сирітства на поведінку особистості дитини

Методи, застосовані при виконанні даної роботи: у роботі застосовувалися наступні методи: контекстуальні, порівняльні, компонентні, індуктивно-дедуктивний та інші.

Розділ I. ПРОБЛЕМА ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Типи соціального сирітства

Глибокі соціальні потрясіння, що відбуваються в нашому суспільстві за останні роки, кризовий стан економіки, культури, освіти катастрофічно погіршують умови життя і виховання дітей. Сім'я зіткнулася з новими проблемами втратила здатність виконувати життєво необхідні функції, про що свідчить виникнення нового феномену українського суспільства соціального сирітства. Проблема ускладнюється і тим, що спостерігається стрімке збільшення кількості дітей-сиріт без видимих на те причин.

Основна проблема полягає в наступному: незважаючи на успішне вирішення багатьох суспільних завдань, розширення меж реалізації людських можливостей, масштаби соціального сирітства не зменшуються, а зростають, а саме воно набуває нового вигляду та різноманітних форм. В теперішній час у нашій країні до «соціальних сиріт» відносять такі групи неповнолітніх:

безпритульні діти, діти які не мають постійного місця проживання у зв'язку із втратою батьків, асоціальними формами поведінки дорослих в сім'ї;

діти яких вигнали з дому батьки;

бездоглядні діти - діти які мають певне місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (родичів, бабусь, дідусів), психічних розладів батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;

діти-втікачі із виховних установ – діти які зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках;

діти-втікачі із зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленням у психічному та особистісному розвитку;

діти які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці – діти позбавлені систематичного батьківського піклування; аутсайтери шкільних колективів;

діти з яскраво вираженими ознаками важковихованості, діти з діагнозом дромоманія – схильність до бродяжництва та подорожування [8, с.22].

До цієї класифікації недавно стали відносити дітей трудових мігрантів, та дітей, батьки яких розлучені.

1.2. Причини виникнення нового феномену українського суспільства-соціального сирітства

При виділенні класифікації причин виникнення соціального сирітства доцільно виходити із середовища появи соціальних сиріт.

Потрібно виходити з двох критеріїв причин появи соціального сирітства.

До першої слід віднести фактори, що здійснюють зовнішній негативний вплив на сім'ю, а до другої – внутрішні негативні чинники, що можуть появитися в середовищі сім'ї, внаслідок впливу зовнішніх факторів.

Внутрішні причини виникнення соціального сирітства, на відміну від зовнішніх, утворюються безпосередньо в середовищі сім'ї. Для них є характерними такі основні ознаки, як суб'єктивність виникнення і існування та залежність від зовнішніх негативних факторів. Їх поява здебільшого обумовлена внутрішніми сімейними проблемами. Проте і зовнішні фактори (несприятлива соціально-економічна ситуація в державі, безробіття тощо) часто стають каталізаторами негативних процесів в середині сім'ї. До таких причин відносять позашлюбне народження дитини, відмову від новонароджених немовлят, погані матеріальні та житлові умови, помилки у вихованні, жорстокість і знуцання з боку батьків, поширення алкоголізму, наркоманії, ув'язнення батьків, а також неповну сім'ю, стан морально-психологічного клімату тощо.

Одна із головних причин дитячої бездоглядності є міграції українських громадян у західноєвропейські країни у пошуках працевлаштування. У таких випадках, коли один або обоє батьків виїхали закордон, діти залишаються під опікою інших родичів, сусідів або опікунів, а в короткий час опиняються на вулиці. Батьки, які мали б мати вплив на дітей, відсутні, а їхні діти не є досить свідомі, щоб належно вчитися та працювати.

1.3. Аналіз наукових досліджень

Аналіз наукових досліджень дозволяє виокремити декілька наукових підходів у сучасних наукових дослідженнях, які визначають сутність соціального сирітства: соціально-економічний (Є.М.Рибинський, В.Г.Бочарова, М.Н.Лазутова); психолого-педагогічний (Н.П.Іванова, Л.Я.Оліференко), правовий (Л.Пірог, С.Бандура); соціологічний (Г.Осадча, Є.Проніна – причини дитячої зайнятості та дитячого жебрацтва; С.Стівенсон – специфіка життя вуличних дітей в умовах тіньових громад; Є.Волянська – соціальні детермінанти підліткової агресії). Українські соціологи (І.Пеша, Л.Волинець, Н.Комарова, Б.Кобзарь, В.Яковенко, О.Балакірева та ін.. вивчають проблему становища безпритульних дітей як наслідок неблагополуччя в родині, розглядають соціальні наслідки позбавлення дітей батьківської опіки, а також аналізуються взаємовідносини дітей і батьків, місце і роль родини в житті дитини. Психологи та педагоги звертають увагу на вивчення рівня тривожності в дітей, які проживають у неблагополучних родинах, а також у родинах, де батьки заклопотані власною кар'єрою (С.Воскобойникова, Г.Міньковський, В.Оржеховська, М.Алексєєва та ін.).

Перші напрацювання з проблеми наслідків трудової міграції з'явилися у 2002-2004 рр. Цікавим є напрацювання дослідників з проблеми взаємозв'язку відсутності батьків і схильності дитини до девіантної поведінки [3, с. 33].

Дане дослідження підтвердило існуючі теорії, в основі яких лежить ідея про вирішальну роль раннього дитинства у виникненні відхилень у поведінці. Прихильники цієї думки вважають, що процес формування особистості закінчується у ранньому дитинстві і під впливом несприятливих соціальних факторів у дитини вже може сформуватися підсвідома готовність до асоціальної поведінки [6].

У психологічному аспекті наслідки соціального сирітства важко недооцінювати. До соціально-психологічних наслідків впливу соціального сирітства на дітей відносять: появи глибоко депресивного стану, небажання спілкуватися; дратівливість, агресивність, тривожність дитини, відсутність довіри до навколишнього світу; поява шкільної дезадаптації та девіантних проявів у поведінці [1, с.8].

Виходячи із вищесказаного, на нашу думку, не акцентувати увагу батьків, суспільства та держави на цій проблемі неможливо.

Висновки до розділу.

Зовнішні причини виникнення соціального сирітства закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами. Для них є характерними такі ознаки, як об'єктивність виникнення, залежність безпосередньо від держави. До таких причин слід віднести економічну нестабільність, бідність, зростання злочинності, збройні конфлікти, інфляцію, безробіття злочинні акти тощо. Більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах.

Негативно впливають на стабільність навіть благополучних сімей несприятливі соціально-економічні умови: втрата роботи, погіршення матеріально-побутових умов, зuboжіння, тощо викликають у людей почуття незахищеності, страху перед майбутнім. Все це призводить до наростання напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей. У сучасній Україні бездоглядні діти стали значною психологічною проблемою. Протягом останніх десяти років, коли країна зіткнулась із стрімкою зміною цінностей, кількість бездоглядних та занедбаних дітей та молоді значно збільшилось.

Діти не відчують контролю, пропускають навчання у школі, стають постійними клієнтами комп'ютерних клубів, нічних клубів, починають палити та вживати наркотичні засоби, алкоголь, підпадають під вплив вуличних банд, торговців наркотиками.

Розділ II. СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА У НАУКОВІЙ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1. Соціальне сирітство - особливий кризовий стан дитинства

А у 80-ті роки ХХ століття у науковій літературі використовується термін «соціальний сирота», що пов'язаний з ростом кількості « дітей вулиці», відображає характер взаємовідносин державних інститутів та громадських у процесі реалізації економічних, соціальних та правових гарантій захисту дитини у сім'ї, школі, соціумі. Акцент у визначенні явища «соціального сирітства» перекладається на суспільство, яке не створює достатніх фінансових, матеріальних та загальних соціальних умов для виконання кожною родиною, кожним з батьків своїх обов'язків.

Л.В Вейланде вважає що соціальне сирітство – це аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості у соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані[2, с.15].

Сутність «соціального сирітства» трактується як особливий стан дитинства, обумовлений його місцем в умовах певної соціальної структури, у системі соціальних відносин суспільства, що розглядає усіх дітей, які залишилися без належної опіки та виховання, поза залежністю від соціального статусу батьків.

Для людини, особливо дитини, надзвичайно важливою є сфера взаємостосунків з іншими. Значні зміни в структурі цих взаємостосунків супроводяться кризою значущих відносин, оскільки відбувається зміна міжособистісних ролей. Вимушена розлука із батьками – найбільш значуща причина подібно криз у дітей трудових мігрантів. Це зумовлено тим, що відносини дітей з батьками перетворюються на грошово-майнові, адже батьківську любов вони найчастіше проявляють лише у формі матеріальних подарунків чи грошей, в результаті у дітей трудових мігрантів формується споживацький спосіб життя. Вони віддаляються одні від одних, не знають потреб та проблем членів сім'ї.

Криза значущих відносин може впливати і на подальше доросле життя ДТМ, адже вони не мають сформованого образу сім'ї. А. Колесник підкреслює: внаслідок того, що батьки впродовж багатьох років живуть та працюють окремо від дітей, в останніх не закладається модель поведінки обох батьків як щодо дитини (або дітей), так і щодо один одного. Оскільки діти трудових мігрантів постійно відчують загострену потребу в емоційній близькості з батьками, то в разі її не задоволення дитина трансформується у відчуження та повну ізоляцію.

Особливо гостро відчуває дитина відсутність матері, що підштовхує дитину до пограничних станів, що у свою чергу є результатом нестачі істинної стійкості у житті людини, позбавленої в дитячому віці належної емоційної підтримки, яку неможливо компенсувати за рахунок подарунків чи фінансового забезпечення. Багатьом жінкам доводиться безоплатно працювати вдома, тягнути на собі весь сімейний бюджет. До того ж стосунки у родині часто бажають бути кращими. Тому українські жінки вирушають за кордон, аби змінити перш за все власне життя і додому повертатися не поспішають. Нагадаємо, найбільше українських жінок працює в Італії, Греції та Польщі. В Італії зокрема 80% всіх мігрантів – це українські жінки. А всього у світі майже 60% трудових мігрантів є жінками.

2.2. Проблеми дітей трудових мігрантів

Визначено, що проблеми, які мають діти трудових мігрантів, здебільшого носять психологічний характер. Це пов'язано з низкою особливостей їхньої особистості. Так, наприклад, деяких із них відрізняє замкнутість; цим дітям притаманно почуття провини щодо батьків – вони вважають себе винними в тому, що їхні батьки поїхали за кордон. З іншого боку, іншим представникам цієї групи властива демонстративність та бажання привернути увагу.

Як зазначає В. Хлюпін, у дітей трудових мігрантів виникають проблеми в емоційно-мотиваційній сфері на етапі первинної соціалізації, які позначаються на спілкуванні, навчанні та в майбутній трудовій діяльності. Шкільна успішність знижується, вулична компанія заміняє батьківський авторитет. Все це в комплексі призводить до

бездоглядності із соціально-педагогічною занедбаністю, іноді із затримкою психічного розвитку. Така дитина випадає з-під впливу сім'ї та школи.

В. Сподар вказує, що майже всім дітям трудових мігрантів властива одна характерна риса – порушення соціалізації, яка проявляється по-різному: нездатність адаптуватися до незнайомого середовища, до нових обставин, порушення статевої орієнтації, втрата або відсутність ціннісних орієнтацій, норм моралі й моральності, бездуховність, втрата інтересу до знань, шкідливі звички, жорстокість, агресивність, лінощі. Досить часто про негативні прояви поведінки дітей мігрантів говорять як про спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, маючи на увазі тільки аномалії психічного розвитку.

За проведеними дослідженнями (*Додаток 1*), діти трудових мігрантів не мають змогу повноцінно спілкуватися з батьками, їх соціалізація відбувається поза сім'єю, під дією різного роду чинників. Найбільший вплив на становлення особистості дітей, батьки яких знаходяться на заробітках, згідно експертних даних, має Інтернет. При цьому експерти не виявляють відчутного впливу друзів на процес становлення особистості дитини трудового мігранта; на процес її соціалізації практично не впливають художня література та вчителі. Тобто маємо ситуацію, за якої сім'я втрачає функцію основного агента соціалізації дитини трудового мігранта, а реальне соціальне середовище її комунікацій виховання замінюється «віртуальним».

На жаль, у даний період будь-яка дитина може потрапити у певну групу ризику і опинитися в статусі соціальної сироти.

2.3.Образи дітей-сиріт у літературі.

Від «Білосніжки» до «Гаррі Поттера» - образ сиріт увійшов у літературу дуже давно, і сьогодні простежується у багатьох відомих творах. По-різному складається доля героїв книг, у яких головні персонажі – сироти. В автомобільній аварії юний музикант Сергій втрачає не тільки батьків, сестричку, але й слух. Він мусить навчитися по-новому спілкуватися з ровесниками в інтернаті, подолати зневіру і відчай, аби важка втрата не вбила в ньому повністю бажання жити. А також – вирватися зі злочинного кола і врятувати названу сестру від лиха... «І хоча «140

децибелів тиші» - книга, яка піднімає дуже важливу соціальну тему, вона не є дуже сумною чи песимістичною. «Ця історія сповнена життям, радістю і безліччю смішних моментів», - зауважив її автор, письменник Андрій Бачинський. Цю книгу ще називають «українським Олівером Твістом».

«Метелики у крижаних панцирах» – повість Оксани Радушинської про дівчинку-підлітка, прикуту до візка після автомобільної катастрофи, у якій загинули її батьки. Чи зможе героїня знайти справжніх друзів і навіть перше кохання? Чи зможе відкритись світові, перебуваючи у панцирі зі страху перед людським нерозумінням, перешіптуванням за спиною? Чи зможе довести усім довкола і насамперед собі, що найважливіше – людська гідність. Або «Три твої імені» Діни Сабітової. Маленька, вічно голодна Ритка живе у селі з сестрою та батьками-пияками. Старанну третьокласницю Марго взяла у свою родину медсестра з дитбудинку. Майже доросла Гошка сподівається, що погана слава захистить її від оточуючих. Але в кожній з них є шанс стати щасливою. І всі вони – одна дівчинка. Від того, як повернеться її доля, залежить і те, яке ім'я стане справжнім. Справжні емоції дозволять читачеві будь-якого віку відчувати себе на місці героїв, змусять обернутися і, можливо, вчасно простягти комусь руку дружби й підтримки.

Ще однією цікавою книгою є повість Марії Парр «Тоня Гліммердал». Тоня Гліммердал – єдина дитина в містечку, а її мама з'являється вдома кілька разів на рік, більшість часу перебуваючи в експедиції в Гренландії. У Тоні живе приручена чайка, яка часто їй нагадує про маму: «Либонь, мама цілий день чує чайні крики, коли досліджує море, а пропадає вона там частенько. Якщо хтось досліджує море, то мусить у морі пропадати, інакше пуття не буде», — по-дорослому розмірковує дівчинка. І тут же продовжує: «І що собі мама з татом думали, як закохувалися одне в одного? Мабуть, не думали взагалі». Що ж, тепер їм доведеться подумати... І найперше - це як втихомирити малу бешкетницю Тоню.

Усі ці книги перекладені на українську мову, та поряд із «Мандрівним замком Хаула», що увійшов до шкільної програми із зарубіжної літератури, видані у Видавництві Старого Лева.

Висновки до розділу

Отже, дослідивши наукові праці та твори художньої літератури, ми дійшли висновку, що у дітей, які з тих чи інших причин є соціальними сиротами, формується низька самооцінка, з'являється почуття емоційної незахищеності та непотрібності, відбувається викривлення ціннісних орієнтирів та моральних понять. Така дитина відчуває труднощі в стресовій ситуації і не здатна проговорити свої переживання; у неї втрачена життєва опора та несформоване уявлення про сенс життя. Це зумовлено тим, що відносини дітей з батьками перетворюються на грошово-майнові, адже батьківську любов вони найчастіше проявляють лише у формі матеріальних подарунків чи грошей, в результаті у дітей трудових мігрантів формується споживацький спосіб життя. Вони віддаляються одні від одних, не знають потреб та проблем членів сім'ї. Вирішальну роль у сімейному вихованні має поведінка дорослих. Хибною є думка що процес виховання дитини відбувається тільки під час безпосередньої розмови дитиною, що має повчальний характер. Насправді ви виховуєте її навіть при відсутності безпосереднього зв'язку з дитиною: як ви одягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте чи сумуєте, читаєте газету все це має для дитини велике значення. Тому вимогливість і контроль за кожним своїм кроком мають бути основними у житті батьків, оскільки неможливо сформувати повноцінну особистість, не даючи їй позитивного прикладу для наслідування. І лише у тому випадку, коли особистий приклад батьків є джерелом позитивної інформації для дітей та викликає адекватну реакцію, можна сподіватися на успіх.

У творах художньої літератури автори намагаються озвучувати проблему соціального сирітства, її причини та наслідки, шляхи подолання кризисних ситуацій. Велику роль у презентації творів зарубіжної літератури в Україні грають видавництва, зокрема «Видавництво Старого Лева», у місті Львові.

Розділ III. КОМУНІКАЦІЙНІ ПРІРВИ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ НА ПРИКЛАДІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУ МАР'ЯНИ САВКИ « МАМА ПО СКАЙПУ»

3.1.Збірка «Мама по скайпу» - німецько-український соціально-літературний проект.

«Мама по скайпу» – збірка оповідань одинадцяти сучасних українських авторів, присвячена актуальній темі сьогодення: спілкуванню дітей та батьків на відстані, трудовому мігранству, розриву родинного комунікаційного зв'язку. Своє бачення причин і наслідків цієї проблеми представили Галина Крук, Маріанна Кіяновська, Галина Малик, Олександр Гаврош, Таня Малярчук, Валентин Бердт, Сергій Гридін, Наталка Сняданко, Наташа Гузеєва, Оксана Луцишина, Оксана Луцевська.

"Не маю жодних ілюзій щодо того, що ця книга змінить ситуацію в державі й поверне дітям батьків, а батькам допоможе вирішити проблему відсутності заробітку і соціального захисту в країні, з якої вони змушені були поїхати, – зауважила автор ідеї та її упорядник, письменниця, головний редактор Видавництва Старого Лева Мар'яна Савка. – Але вона точно багатьох зачепить за живе і розпочне відверту розмову про одне з найболючіших питань нашого суспільства, заручниками якого є діти, – на рівні не лише соціології, а власне сучасної літератури".

Книга вийшла у світ одночасно в Україні та Німеччині. Німецька прем'єра книжки відбулася на Ляйпцизькому книжковому ярмарку за участі авторів -письменників та німецьких перекладачів.

«Тема, якій присвячена книга “Мама по скайпу”, – актуальна не лише для українського суспільства, а й близька, і в певному сенсі універсальна, для більшості країн, – говорить Каті Бруннер, перекладач, співупорядник книги, куратор німецькомовного видання, представник українсько-німецької перекладацької організації TRANSLIT. – У Німеччині, як і в Україні, батьки і діти стикаються з проблемами тимчасової розлуки, постійними поїздками та спілкуванню лише по скайпу. Автори, які взяли участь у проекті, зуміли чітко показати болючі аспекти заробітчанства. Але вони також вловили і моменти надії та радості. Хоча тема

така болюча, тексти тримають читача. Переконана, книга в Україні та Німеччині закличе суспільство до дискусії та зуміє привернути увагу до проблеми, яку намагаються не помічати.»

Спільна тема — проблеми батьків і дітей, криза спілкування у сім'ях, зокрема через заробітчанство. Робота над книгою здійснювалася у рамках українсько – німецького проекту, який виявився більш чим успішним. З бажанням написати рецензію на книгу виступили одразу 38 німецьких медіа. Книга "Мама по скайпу" була перекладена німецькою мовою та викликала справжній ажіотаж серед німецьких читачів. *«Ми нічого не знаємо про українських жінок, які працюють у Європі. Прибиральниці, няньки - роботодавцям більше нічого не відомо про українок. Тому німецький читач так зацікавився цією темою »* - сказала представник німецької сторони Каті Брунев.

Передмову до книги під назвою "Очима дітей" написала відома українська письменниця Мар'яна Савка, яка пояснює задум книги "Мама по скайпу" та історію її появи. Передмова настільки щира та реалістична, що не в змозі залишити байдужим буд-якого читача. Як і сама книга.

3.2. «Очима дітей».

Чи часто дослухаються дорослі до думки дитини? Чи запитують вони в своїх кровинок, коли приймають те або інше рішення, чи не зламає воно долю дитини, її віру в батьківський захист? Якби батьки навчилися чути власних дітей, то робили б значно більше дорослих учинків. Не міняли б тепло спілкування з дитиною і радість усвідомлення того, як вона в тебе на очах дорослішає, на шмаття і примарні «університети» за тяжко зароблені євро. Але батьки сповідують іншу віру: віру в страх перед новим днем. Вони передають цей страх по колу, як інфікований шприц, заражаючи все більше і більше своїх близьких, і від цієї страшної суспільної хвороби в людей опускаються руки, гасне блиск в очах, ціпеніє розум. Вони не бачать виходу з бідності, не вміють застосувати своїх знань і навичок, не розуміють, як зарадити своїй родині. Відтак діють за аналогією, за найпростішою схемою, стаючи за спиною сусіда в довжелезні черги до посольських віконечок по візи, аби врешті поповнити армію трудових мігрантів.

У більшості з них в Україні залишилися діти на руках у бабусь та інших родичів. Але бабуся з дідусем не завжди стають для онуків авторитетом, бо їх розділяє досить велика вікова різниця, і найчастіше діти опиняються сам на сам зі собою і вибирають виховників зі свого ж середовища. Вони витворюють власні кодекси честі, моральні закони, їх формує вулиця і оточення таких же, як і вони, умовних безбатченків. Вони швидко вчаться жити за подвійним стандартом, не по літах дорослішаючи й пускаючи на вітер батьківські гроші. Батьки продовжують жити за кордоном, будувати чужі міста, прибирати чужі оселі і свято вірити в те, що за копійчину, яка їм дісталася гіркою працею, постійним заощаджуванням на власному здоров'ї і відпочинку, можна буде купити їхнім дітям краще життя - житло, освіту, автомобіль.

Але все це ілюзія, діти не цінують такої жертви, навпаки, досить часто вони стають жорстокими маніпуляторами, вимагаючи у батьків усе більші суми.

Гроші не замінять живого спілкування. Зате діти пам'ятатимуть, що в моменти життєвого вибору поруч із ними не було мудрого тата чи виваженої матері, які би вказали правильні орієнтири, порадили і словом, і власним прикладом. Навпаки, заробітчанська доля батьків закладає в дитині змалечку механізм пошуку кращого життя - але не вдома, а там, далеко, куди пролягає шлях гастарбайтера.

Коли з'явився скап - цей чудесний відеозв'язок, сотні тисяч мігрантів готові були молитися за здоров'я його винахідників, двох естонських хлопців, дарма, що мало хто знав їхні імена. У кожного, хто розжився на Інтернет, з'явилася нагода безкоштовно говорити з близькою людиною і головне - бачити співбесідника на екрані! Чарівні вічка відеокамер стали свідками неймовірних сімейних побачень. Скільки посмішок і сліз їм довелося передавати з різних кінців світу за посередництвом цифрових сигналів і кодів. Та чи поверне скайп розірваним сім'ям втрачену радість спілкування? Чи відновить Інтернет розірвані родинні зв'язки? У кожному разі, він прокладає віртуальні мости, які дають можливість «бачити очі». А очі інколи промовляють значно більше, аніж слова.

Італія - красива і тепла країна, але для одного українського хлопчика вона холодна і не привітна, оскільки, вкрала в нього маму. Твір школяра, написаний на конкурс

“Україна, в якій я хочу жити“, свого часу вразив письменницю та голову журі Мар’яну Савку. *“Дитина писала зовсім не дитячі речі - згадує Мар’яна Савка, - вона запитувала себе, чому так трапилось, що мама, яка добре вчилась у школі, не змогла знайти роботу в Україні“.* Такими спогадами, чи то пак новелою, починається книжка *“Мама по скайпу“*.

3.3. «Дорослі проблеми дітей трудових мігрантів».

Ідея книжки з’явилась ще рік тому, коли на Лейпцизькому фестивалі познайомились директор видавництва “Старого лева“ Мар’яна Савка, авторка мультфільмів про Капітошку та Петрика П’яточкіна Наталя Гузеєва і літературний агент Михайло Маргуліс. Саме він і сформував назву проекту *“Мама по скайпу“*. *“Вже саме поєднання цих слів несе певну трагічність, - розповідає Наталя Гузеєва, - мама тому і мама, щоб бути поруч з дитиною, а скайп хоча і втамовує біль розлуки, однак не дає материнського тепла та запаху“.*

Спершу планували видати книгу для підлітків, однак коли надійшли матеріали від авторів, ініціатори зрозуміли, що аудиторія може бути значно ширшою. *“Книга цікава як для дітей так і для батьків, - каже Мар’яна Савка, видавець українського варіанту книги, - але все ж таки у першу чергу почитати її мають дорослі, адже їм починати діалог“.* Ніякого повчання у книзі немає, мета не осудити, а показати існування проблеми трудової міграції.

В оповіданні Галини Малик «Славка» страшний і правдивий фактаж. Молода жінка поїхала на заробітки в Італію, де через фінансову скруту погодилась стати сурогатною мамою. Після пологів повернулась додому, однак з пережитим змиритись не змогла і розповіла усе чоловікові та сільському дякові, який, у свою чергу, попадає. Швидко новина поширилась селом і вже кожен цю історію бачив і трактував по-своєму. Тиск односельців жінка витримати не могла і покінчила життя самогубством. Не витримав і чоловік.[8, с. 22]

“Це не говорить про те, що кожен випадок заробітчанства може бути таким, - підводить підсумки авторка оповідання, - але подібні крайнощі загострюють увагу на проблемах, якими вони були породжені “. Свою історію «Славка» Галина Малик

розповіла через призму сприйняття дівчинки-підлітка, на очах у якої і відбувалась трагедія.

Є у книзі оповідання і про стосунки емігрантів та роботодавців. Зокрема, долю української жінки, яка працювала прибиральницею у німецькій родині, описала Наталя Сняданко у оповіданні «Фрау Мюллер не налаштована платити більше». Є і про те, як замість заробітку, українці повертались додому з нічим, однак, добре, що хоча б живі.[8, с. 32]

Олександр Гаврош не фантазував, а тільки пригадав ситуацію, яка трапилась із закарпатцем у оповіданні «Степанове щастя». Його надурили, залишивши без грошей і паспорта.[8, с.75]

«Найтяжчий момент для мене - це відключити скайп, - зізнається Наталя Гузеєва, яка також є для своєї дочки "мамою по скайпу", адже та навчається в іншій країні, - закрити комп'ютер і відчувти, що в квартирі стало тихо ти одна і віртуальна ілюзія близькості закінчена».

Галина Крук і Сергій Гридін, Маріянна Кіяновська і Галина Малик із тонким психологізмом показують, що не лише дитина, а й підліток потребує материнської уваги, доторку й обіймів. Їхні герої або згадують про моменти материнської ніжності, або прагнуть їх. І як найдорожчу коштовність ховають давні мамині фото або ж уникають дивитися на нові, прислані «з далекої Італії», на яких мама вже — чужинка. *«Мама є – як день і ніч, ранок і вечір. А весь час думати про маму зазвичай починають тільки тоді, коли мами немає. ... тобто вона є – на фотографіях, наче квіти на поштовій листівці. Але ж вони – несправжні...»* (Маріянна Кіяновська. Ягоди).[8, с. 63]

Коли менші діти лише запитують маму про повернення, то старші від'їзд на заробітки можуть трактувати як образу і зраду. Зокрема, в оповіданні Сергія Гридінна «Гроші не пахнуть» 14-річний підліток, дізнавшись про рішення мами, майже не розмовляє з нею до самого від'їзду, і так само – опісля: ні телефоном, ні по скайпу.

Затамована образа може проявлятися і позірною байдужістю, як героя Гридінна, і зухвалим анархізмом, як у героїв оповідання Тані Малярчук «Час дітей». Розваги і бравада її малих шибайголов, маніфестом для яких є Винниченків «Федько-

халамидник», із часом за відсутності батьків перетікає в проблеми із законом, і – найстрашніше – у смерть «ватажків банди» в аварії. Тільки приїхавши на похорон із далекої Греції, батьки розуміють, що втратили дітей уже давно й назавжди.

Герої книжки, як і багато наших заробітчач, змирилися з існуванням у розлуці завдяки маленькому значку на комп'ютері, розмовою чи перепискою зі знаками-смайликами у Skype. Але навіть за цим значком може криїтися таємниця, навіть йому не завжди можна вірити. Зокрема, в оповіданні Наталії Гузеєвої «Невидимка» дівчина вже майже дорослою дізнається, що їй упродовж 8 років писала не рідна мати, а прийомна, щоб дитина не почувалась покинутою та зраженою.

Втім, кожна мама чи тато, виїхавши за кордон і віртуалізувавшись, із часом психологічно стають невидимками для дітей. Так чи інак, вони втрачають у спілкуванні ту відвертість, що народжується від щоденного буття поруч, і з часом – вплив на формування особистості своїх дітей, якщо тільки не зможуть об'єднати сім'ю, забравши їх до себе. У цьому контексті пригадується Прохаськове: «Франц зрозумів, що головне у вихованні дітей — якнайбільше бути з ними» («Непрості»).

Маленький хлопчик, герой оповідання Валентина Бердта «Будьте моєю мамою» віднаходить у скайпі, як він думає, «нову маму». Насправді чужа жінка, до якої у віртуальному спілкуванні прихилилась серцем дитина, фактично, «відкуповується» посилкою з дитячою залізницею.[8, с. 177]

Сюжет оповідання Оксани Луцишиної «Килим з оленями» увесь побудований на розмові дівчинки-підлітка з мамою по скайпу і водночас на певній недовірливості: перед виходом у нет дівчинка знімає зі стіни килим з оленями, обертає книжки, щоб не видно було корінців, ховає спільне з мамою фото. Здогадуємося, що дівчинка зберігає таємницю, яку мамі не наважується відкрити тато.

Взявши ноутбук, вона мандрує лабіринтами дому, в якому тепер живе, проводячи мамі екскурсію нібито будинком сусідів. Авторка нагнітає відчуття тривоги, описуючи тьмяні кімнати та чужих для дівчинки мешканців дому. Кульмінацією стає емоційний вибух Зоряни: вона розбиває кулю з іграшковим будиночком всередині – подарунок від мами, даючи їй зрозуміти, що новий гарний дім – розбита в друзки ілюзія, адже їхньої сім'ї вже фактично не існує.

«Скляна сфера розлетілася на друзки, і будиночок стояв тепер у світлі монітора зовсім голий і беззахисний. Був він маленький і не такий то вже, якщо придивитися, гарний: гіпсовий, поганенько пофарбований, із мертвими вікнами і дверима, а уламки скла стирчали довкола нього, мов зуби дракона. Просто будинок, у якому навіть середини немає, бо він зроблений із суцільного шматка гіпсу; задрібний для того, аби там хтось помістився...»[8, с. 152](Додаток 3)

Цей дім у розтрощеній кулі міг би стати символом заробітчанства, будь-чиєї заробітчанської історії. Адже осердя справжнього дому – не цеглини і інтер'єр, а саме його мешканці, родини, пов'язані любов'ю і довірою. Тільки у ньому дитина відчуває опору і захист, тільки його шукає, якщо втратила.

В оповіданні «Наша велика вигадана родина» Оксани Луцєвської, яка, навчаючись у Штатах, сама вже кілька років є, по суті, донькою по скайпу, дві дівчинки, в яких мама поїхала «на суніцю» до Англії, залишаються цілковито самі й опиняються в інтернаті. Тож молодша сестричка вигадала для них гру – виглядати на автостанції прибулих і шукати собі з-поміж них родину. Старша сестра усвідомлює, наскільки наївні сподівання молодшої, однак не наважується їх урвати, і решті виявляється, що деякі мрії (якщо дуже хотітимеш) таки справдяться. Фактично на цілий збірник це єдине оповідання зі щасливим завершенням.[8, с.51]

Натомість оповідання «Славка» Галини Малик своїми трагічними нотами і лаконізмом нагадало новели Стефаніка. Її герої стають жертвами обставин, ціла родина знищена через людський осуд та безпідставні звинувачення.[8, с.22]

Олександр Гаврош та Наталка Сняданко теж розповідають реалістичні історії про поневіряння заробітчан-нелегалів, про їхнє фізичне й психологічне виснаження, відчуття меншовартості в нових умовах. Оскільки книжка адресована старшокласникам, то саме ці два оповідання – «Степанове щастя» та «Фрау Мюллер не налаштована платити більше», дозволили б їм краще розуміти власних батьків, незалежно від того, близько вони чи далеко, а оповідання Сергія Гридіна «Гроші не пахнуть» – цінувати їхню працю, їхню присутність та турботу. *«Проте його банкнота мала досить різкий і гіркуватий запах... Запах самоти, образи і чогось безповоротно втраченого».*[8, с 87]

Висновки до розділу.

Уже стало нормою, що українські жінки-мігрантки, які взяли на себе турботу про свої родини в час тотального безробіття, пожертвувавши домівкою і спілкуванням з дітьми задля їхнього матеріального благополуччя та перспектив, можуть їх чути і бачити часто тільки через скайп або ж по телефону.

Уже звично, що діти, маючи маму, фактично не мають її і перебувають у статусі соціальних сиріт (у Польщі їх називають євросиротами). Обійми, увага та щоденна турбота «конвертуються» в речі, гроші та подарунки від «мами по скайпу». Проте найкоштовніше – прожиті в родині дні – ані не купиш, ані не надолужиш.

Перекладач і співупорядник книги та куратор німецькомовного видання Каті Бруннер зауважує, що тема «мами по скайпу» актуальна не лише для України, а й близька для громадян більшості європейських країн. Вона переконана, що книга в Україні і в Німеччині закличе суспільство до дискусії та зуміє привернути увагу суспільства до проблеми, яку намагаються не помічати. Так само головний редактор Видавництва Старого Лева Мар'яна Савка акцентує на важливості озвучувати для суспільства проблему, оскільки «говорити – значить шукати шляхи її розв'язання».

«Ця книга – не лише якісна і чесна проза, але й відверта розмова про глибоку кризу спілкування між дорослими і дітьми, зокрема коли батьки на заробітках. В Україні, де з року в рік зростає кількість трудових мігрантів і сотні тисяч дітей опиняються без безпосередньої батьківської опіки, ця проблема особливо актуальна. «Мама по скайпу» вже викликала жваве зацікавлення німецьких медій, адже вона дає європейському суспільству новий погляд на українських мігрантів у проекції на стосунки з їхніми дітьми», - кажуть видавці («Видавництво Старого Лева»).

Отож справді надійшов час шукати шлях, щоб врятувати сім'ї заробітчанин, а їх, за офіційною статистикою 2015 року – 86,7 тисяч, водночас за неофіційною – від 2 до 4,5 млн (5—10% населення України)(*Додаток 2*). Очевидно, що попри патетичні чи патріотичні заклики люди, позбавлені роботи, не маючи нормального житла і хоч дрібки впевненості в майбутньому, шукали і шукатимуть кращої долі в інших краях,

залишаючи осиротілими дітей і залишаючись беззахисними юридично і психологічно самі, допоки проблема не буде визнана і зрушена з місця конкретними кроками на рівні держави. Так само, як проблема сиріт і неповносправних, невиліковно хворих, безпритульних та узалежнених, які перебувають на маргінесі суспільного життя. Сподіваюся, що видавництва та автори також озвучуватимуть ці актуальні та соціально важливі теми, аби незахижені люди не залишалися в нашому суспільстві віртуальними невидимками.

ВИСНОВКИ.

Зовнішні причини виникнення соціального сирітства закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами. Для них є характерними такі ознаки, як об'єктивність виникнення, залежність безпосередньо від держави. До таких причин слід віднести економічну нестабільність, бідність, зростання злочинності, збройні конфлікти, інфляцію, безробіття злочинні акти тощо. Більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах. Негативно впливають на стабільність навіть благополучних сімей несприятливі соціально-економічні умови: втрата роботи, погіршення матеріально-побутових умов, зубожіння, тощо викликають у людей почуття незахищеності, страху перед майбутнім. Все це призводить до наростання напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей.

У сучасній Україні бездоглядні діти стали значною психологічною проблемою. Протягом останніх десяти років, коли країна зіткнулась із стрімкою зміною цінностей, кількість бездоглядних та занедбаних дітей та молоді значно збільшилось.

Діти не відчують контролю, пропускають навчання у школі, стають постійними клієнтами комп'ютерних клубів, нічних клубів, починають палити та вживати наркотичні засоби, алкоголь, підпадають під вплив вуличних банд, торговців наркотиками.

На нашу думку, для запобігання появи соціальних сиріт та забезпечення психічного здоров'я дитини, кожна родина повинна дотримуватися таких правил:

- культури побуту та спілкування;
- батьки мають бути прикладом для дитини;
- батьки мають бути авторитетом для дитини;
- батьки повинні мати єдині вимоги до дитини;

- батьки мають усвідомлювати відповідальність перед суспільством за виховання власної дитини.

Найважливішою психолого-педагогічною здібністю батьків є вміння належно організувати комунікативну діяльність, налагоджувати внутрішньо-сімейні взаємини і, найголовніше, встановлювати правильні стосунки з дітьми. Взаємини батьків між собою та їх ставлення до дітей – незамінна практична школа батьківства й материнства для підростаючого покоління. Батьки повинні усвідомлювати, що вони виконують важливу соціальну роль – виховують майбутніх громадян, і кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства.

Від'їзд батьків на заробітки по-різному впливає на дітей, але найчастіше – негативно. Це пов'язано із тим, що батьки, які їдуть за кордон, щоб забезпечити майбутнє своїх дітей, не спроможні контролювати їхнє сьогодення. Отже, необхідна своєчасна допомога кожній дитині у вирішенні її життєвих проблем, педагогічна підтримка у розвитку дитячої індивідуальності. Це сприятиме успішному розвитку дитини, вибору шляху особистого самоствердження і самореалізації. А працюючи з підлітком, батьки якого за кордоном, потрібно пам'ятати, що головне у стосунках із ним – це взаємна повага і довіра. Те, що він розповідає, повинно лишатися конфіденційним. Його проблеми можна обговорити з учителем або родичами тільки на прохання і за згоди підлітка. Втрата довіри є великою психологічною травмою і може призвести до непередбачуваних наслідків.

Як зауважила на презентації книги «Мама по скайпу» дослідниця трудової міграції Світлана Одинець, в Україні жіночу трудову міграцію сприймають як жертвність і страждання, і нікому не спаде на думку запитати самих жінок, що для них є міграція. Дослідниця кілька місяців провела в Італії, опитуючи українських жінок, які працюють на заробітках. *«Ми говоримо про те, що жінка винна у зрадах в родині, що міграція - це національна трагедія, але це звичайна стереотипізація. Для жінок, крім травматичного досвіду, перебування на заробітках дає досвід великого персонального розвитку, досвід будувати майбутнє життя і власний світ. Для дітей розлука з мамою, це безперечно травма, але для багатьох дітей це серйозний поштовх до особистісних трансформацій та вироблення власних*

життєвих стратегій» - переконана Світлана Одинець. Інші авторки впевнені, що проблема української жіночої трудової міграції більше пов'язана з особистісними чинниками, чим з соціальними.

Позитивних історій так само немало. Для багатьох українських сімей виїзд за кордон, особливо якщо це відбувалося легально, ставав чи не єдиним способом втечі від суспільної й моральної деградації і початком нового життя у значно кращих умовах, аніж на батьківщині. Сумно казати, але в тому, що діти залишаються соціальними сиротами в Україні, перш за все винна держава, яка не дає людям достатнього рівня добробуту і відчуття захищеності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу наслідків соціального сирітства на поведінку особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюшкіна Л.М. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Полянничко. – Суми: Сум ДПУ, 2002. – 268 с.
 2. Вейландє Л.В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки. Автореф. дис. ... канд. педаг. наук, 13.00.04- теорія і методика професійної освіти. – Одеса, 2005.-19с.
 3. Брутман В.Н. Причини соціального сирітства / В.Н.Брутман // Соціальна робота.- 1994. - №5. - С.11-12.
 4. Коваленко О.О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. кан. соціол. наук: 22.00.03 / О.О.Коваленко; НАН України, Ін-с соціології. К., 2006. -212 с.
 5. Коваленко Е.А. Социальное сиритство как об'єкт регулювання для государственных структур и общественных организаций / Е.О. Коваленко // Вісник Одеського Національного Університету. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства» 27-28 вересня 2002 року. Том 8. Випуск 9. Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2003.-С.185-191.
 6. Пархомов Л.І. Причини виникнення сирітства / Л. І. Пархомов // Соціальний захист.-1997. -№7. - С.47-51.
- Приодоление трудностей социализации детей-сирот: сб. материалов науч.практ. конф. – Ярославль : ЯГПУ, 1998. - 49 с.
7. Пєша І.В., Комарова Н.М. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства / І.В.Пєша, Н.М.Комарова// Український соціум - 2004.- №2 (4).-С.40-51.
 8. Савка М./ Мама по скапу /М.Савка, К. Бреннер //Видавництво Старого Лева.- Львів: 2013.-190с.

9.Фурманов И. А. Психологические особенности детей, лишенных родительского попечительства / И.А.Фурманов, А.А. Аладьин, Н.В. Фурманова. – Минск: Тесей, 1999. – 158 с.

Анкетування

Спілкування дітей трудових мігрантів з батьками

Респондентів – **37**, що складає **9,2 %** від загальної кількості учнів БНВО «Звитяга»

Спілкуються по:

(категорія 1)

Viber – **30** учнів;

Skype – **5** учнів;

WhatsApp – **2** учнів

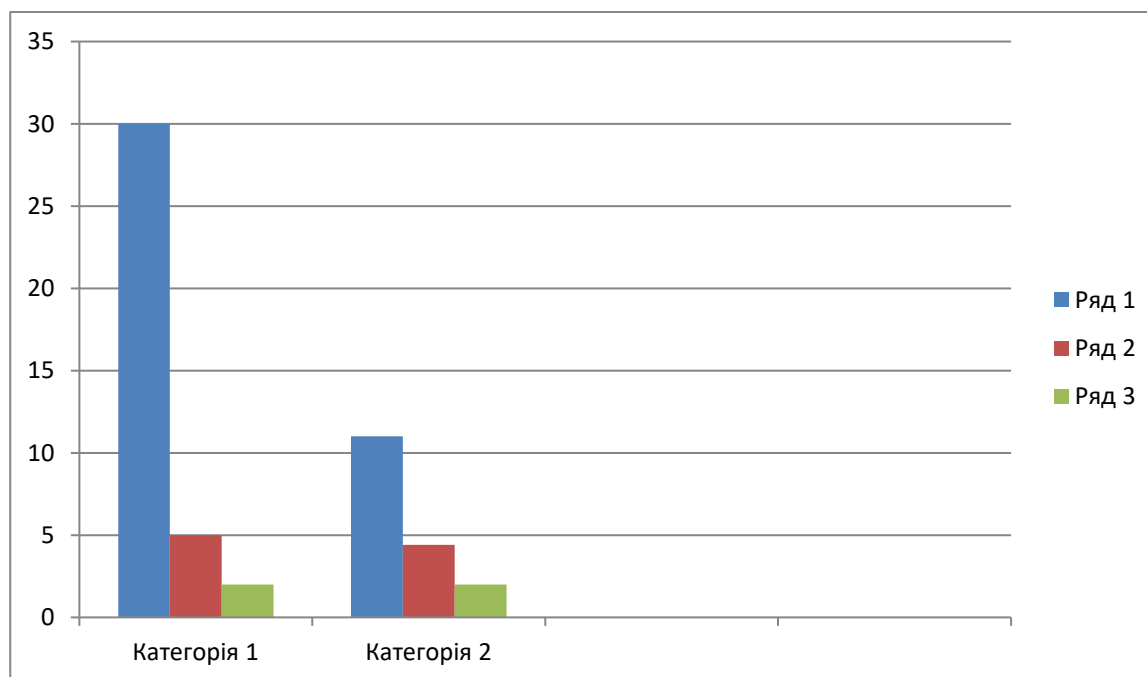
Спілкуються:

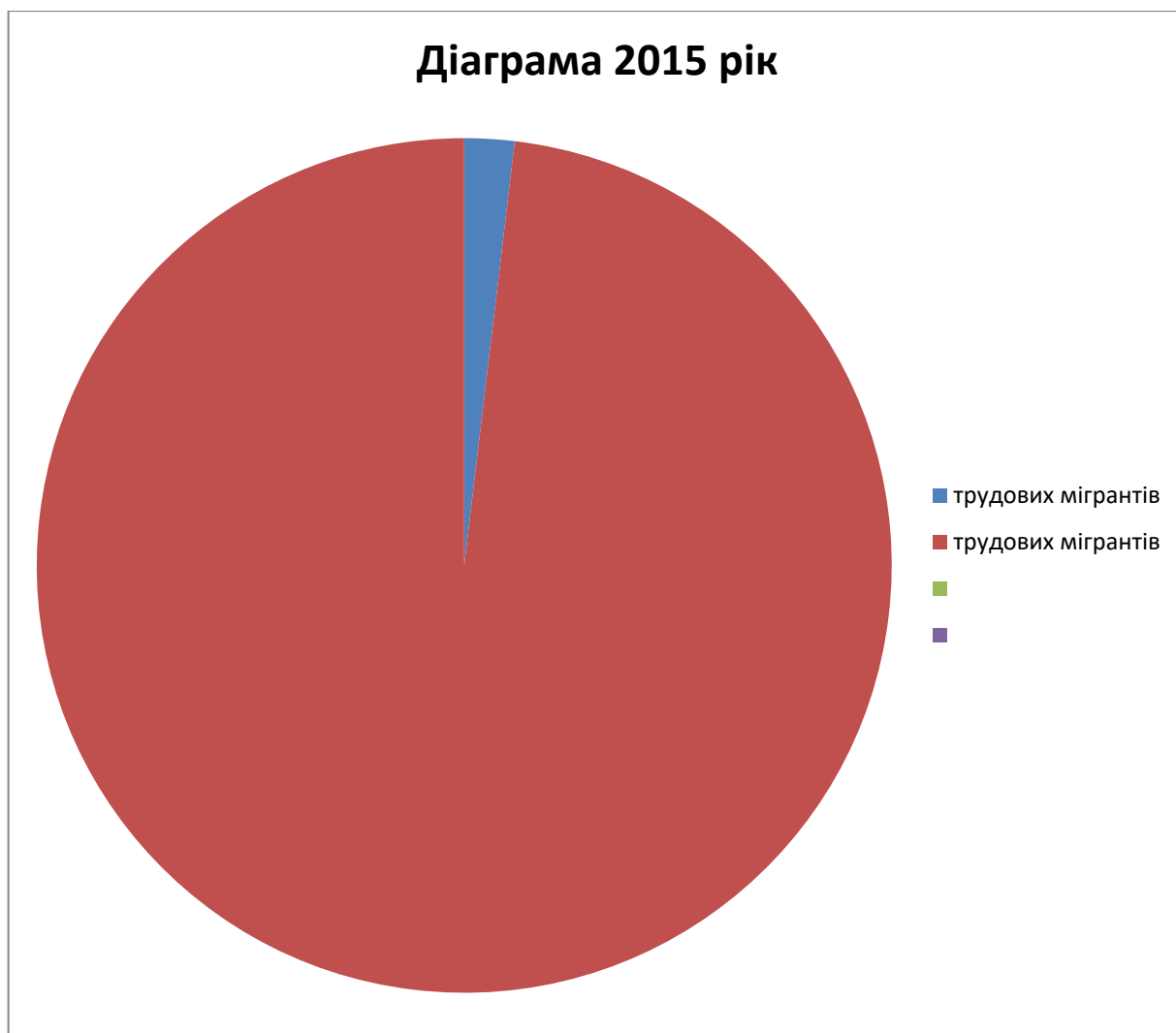
(категорія 2)

щодня – **11** учнів;

двічі на тиждень – **19** учнів;

один раз на тиждень – **7** учнів

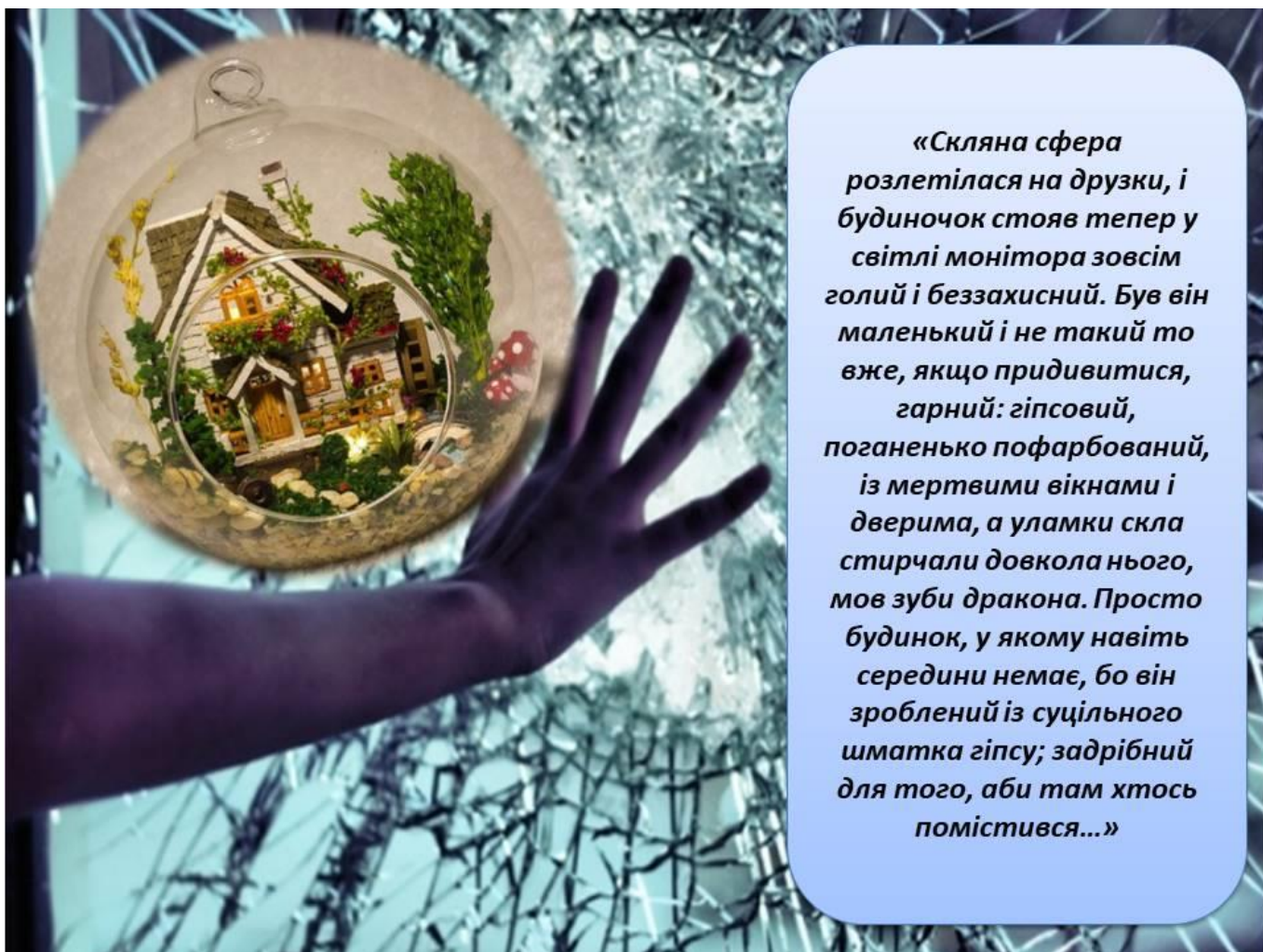
За даними статистики-

86, 7 тис. чоловік трудових мігрантів

За реальними підрахунками приблизно - 2-4, 5 млн.

людей трудових мігрантів

Додаток 3

«Скляна сфера розлетілася на друзки, і будиночок стояв тепер у світлі монітора зовсім голий і беззахисний. Був він маленький і не такий товще, якщо придивитися, гарний: гіпсовий, поганенько пофарбований, із мертвими вікнами і дверима, а уламки скла стирчали довкола нього, мов зуби дракона. Просто будинок, у якому навіть середини немає, бо він зроблений із суцільного шматка гіпсу; задрібний для того, аби там хтось помістився...»

